

Култура у трансформацији

Зборник
Етнографског института САНУ
23

ISBN 978-86-7587-042-5

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

Collection of Papers, Volume 23

Culture in Transformation

Editor in chief:

Dragana Radojčić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Elefterios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and
associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at VII meeting of the
Department of Social Sciences SASA, on September 11, 2007.

BELGRADE 2007

ISBN 978-86-7587-042-5

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

Зборник 23

Култура у трансформацији

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хајден, Марина Мартинова,
Наталија Пушкарева, Елена Узенева, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски,
Софија Милорадовић, Бојан Жикић, Јелена Чворовић, Младена Прелић,
Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на VII седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 11. септембра 2007. године на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2007

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилава 35/III, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.yu
www.etno-institut.co.yu

Рецензенти:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод:
Јелена Чворовић

Коректори:
Марија Ђокић
Биљана Миленковић-Вуковић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке Републике Србије

Радови у овом Зборнику резултат су рада на пројектима:

Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформације (бр. 1868), *Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција* (бр. 2157), *Србија између традиционализма и модернизације – етнoлошка и антрополошка проучавања културних процеса* (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији* (бр. 147021) и *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (бр. 147023), које у целини финансира МН РС.

Садржај Summary

Мирослава Малешевић, <i>Културни обрасци у обликовању женског идентитета. Проблем одрастања основношколки у Београду</i>	7
Miroslava Malešević, <i>Shaping female identity: cultural patterns and the problems of coming of age among girls in elementary school</i>	20
Александра Павићевић, <i>Живот савремене сеоске омладине – на примеру села Дубона код Младеновца</i>	21
Aleksandra Pavićević, <i>Contemporary Rural Youth: Life in the Village Dubona Near Mladenovac</i>	34
Сања Златановић, <i>Свадба и конструисање идентитета</i>	35
Sanja Zlatanović, <i>Wedding and Identity Construction</i>	46
Јадранка Ђорђевић, <i>Ко кога наслеђује? – врањски крај у другој половини двадесетог века</i>	47
Jadranka Đorđević, <i>Who Inherits Whom in the 2nd Half of the 20th Century in the Vranje Area?</i>	61
Љиљана Гавриловић, <i>Живот у новој средини: балканска избегличка прича</i>	63
Ljiljana Gavrilović, <i>Life in new environment: the Balkans refugee' story</i>	92
Мирослава Лукић-Крстановић, <i>Методе и извори истраживања етничности: Срби у Батањи</i>	93
Miroslava Lukić-Krstanović, <i>Methodology and Sources put Forward to Explore Ethnicity: the Serbs in Battony</i>	101
Младена Прелић, <i>Етнички идентитет Срба у Мађарској: резултати истраживања</i>	103
Mladena Prelić, <i>Ethnic Identity of the Serbs in Hungary: Research Results</i>	117
Мирјана Павловић, <i>Асимилација и мањинске организације Срба у Темишвару у историјском дискурсу</i>	119
Mirjana Pavlović, <i>Assimilation and Serbian minority organization in Timisoara: a historical discourse</i>	134
Мирјана Павловић, <i>Међунационални односи: Срби у Батањи</i>	135
Mirjana Pavlović, <i>International Relations: Serbs in Battonya</i>	150
Jelena Čvorović, <i>Caste behaviors among Gypsies in Serbia</i>	151
Јелена Чворовић, <i>Кастинско понашање Рома у Србији</i>	168

Мирослава Лукић-Крстановић, <i>Спектакли XX века: политичке арене и културне сцене у Србији</i>	169
Miroslava Lukić-Krstanović, <i>20th century spectacles: political arenas and cultural scenes in Serbia</i>	188
Ивица Тодоровић, <i>Резултати истраживања обреда литија - допунски осврт</i>	189
Ivica Todorović, <i>Religious Processions: Additional Results</i>	213
Милина Ивановић-Баришић, <i>Промене у годишњим обичајима у подавалским селима</i>	215
Milina Ivanović-Barišić, <i>Changes in Annual Customs in the Villages Underneath the Avala Mountain</i>	235

Свадба и конструисање идентитета*

Циљ овог прилога је сумарни преглед досадашњих резултата рада на проблему конструисања идентитета у периоду ретрадиционализације друштва – деведесетих година двадесетог века, а на примеру врањске свадбе. Осим тога, он има за циљ и својеврстан *postscriptum*: допуну већ објављених резултата и осврт на идентитет изражен у симболичком језику свадбеног ритуала на почетку новог века.

Циљ овог прилога представљају сумарни преглед и допуна досадашњих резултата рада на проблему конструисања идентитета у периоду ретрадиционализације друштва – деведесетих година двадесетог века, а на примеру врањске свадбе.¹ Друштвеноструктуристички приступ проучавању идентитета имплицира да је он, будући друштвена конструкција, динамичан, варијабилан, ситуационо условљен и подложен преговарању. С обзиром на то да је идентитет и сâм динамичан и процесуалан, у интензивним друштвеним дешавањима и превирањима, у кратком временском периоду, интензивно се мењао, градио и разграђивао, директно условљен кретањима на политичком плану.² Распадом федералне државе, владајуће идеологије и система вредности, дотадашњи идентитет (индивидуални и колективни) показао се као погрешан. Потреба да се он преиспита и коригује доводи почетком деведесетих година прошлог века до повратка у идеализовану и

Кључне речи: свадба, идентитет, етнички идентитет, локални идентитет, ретрадиционализација, глобализација, глокализација, Врање

* Текст је резултат рада на пројектима *Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформације* (бр. 1868) и *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (бр.147023), који су у целисти финансирани од стране Министарства науке Републике Србије.

¹ Резултати истраживања објављени су у неколико радова и у монографији: Сања Златановић, *Свадба – прича о идентитету: Врање и околина*, Посебна издања Етнографског института САНУ 47, Београд 2003.

² Jelena Đorđević, *Plen ili žrtva: jedno razmišljanje o srpskom identitetu*, Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Centar za balkanske studije I, Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religije IX, Niš 2002, 274–282.

митологизовану прошлост. У налету друштвених дешавања (грађански ратови, санкције међународне заједнице, дубока економска криза, хиперинфлација...), однос према сопственој прошлости мењао се и усложњавао, при чему је идентитет остао у стању продужене кризе.³

Свадба је најважнији, најразрађенији и садржински најбогатији ритуал животног циклуса. Она у згуснутом виду изражава друштвену стварност – економске, сродничке и родне односе, религијска уверења, и може се означити као парадигматичан догађај културе Срба (у смислу у коме овај појам објашњава Клифорд Герц⁴). С обзиром на такве одлике и значај свадбеног ритуала, корените промене, настале на глобалном друштвеном плану од краја осамдесетих година двадесетог века, а у склопу њих и „повратак“ традицији (ретрадиционализација) и проблематизовање идентитета, неминовно су се одразиле на његов облик, који добија нове контуре. Свадебни ритуал, као посебно осетљив инструмент, региструје и изражава поменуте друштвене промене.

Импулс за „повратак“ традицији кренуо је „одозго“, инициран од стране тадашње политичке елите. Истраживање је било усмерено на то да се сагледавањем ствари „одоздо“, из перспективе обичних људи, установи како су се кретања на глобалном плану одразила на ритуал који је најзначајнији у њиховом животу. На примеру врањске свадбе могу се пратити динамични друштвени процеси који карактеришу последњу деценију двадесетог века у Србији, иако подручје Врања има своје историјске, друштвене и културне специфичности.

Средишња тема савремене свадбе, оно што се обрађује у самом ритуалу, као и у исказима испитаника, јесте проблем идентитета. Појам идентитета је неодвојиво повезан с појмом ритуала, јер су ритуали уграђени у идентитет заједнице и служе да актуализују његове суштинске карактеристике,⁵ а с друге стране, и један и други појам су неразлучиво повезани с појмом традиције, који конотира прошлост и преношење вредности с генерације на генерацију. Савремена свадба је тачка пресека ова три појма, јер је она по својој форми, по своме садржају и значају веома погодна да се посредством ње проблематизују различити облици идентитета (етнички, верски, локални, родни...). С обзиром на то да је важна одлика свадбе деведесетих година управо тежња да буде осмишљена у традиционалном духу, показало се да је неопходно утврдити како је изгледала „стара врањска свадба“, на коју су се саговорници током истраживања позивали и према чијој су замишљеној слици обликовали данашњу свадбу. Са

³ Исто.

⁴ Kliford Gerc, *Tumačenje kultura* (2), Biblioteka XX vek, Beograd 1998, 276–277.

⁵ Gail Kligman, *The Wedding of the Dead*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1988, 262, 264.

тим циљем, реконструктивном анализом је установљена *традицијска свадба*⁶, која оквирно обухвата период између два светска рата. *Савремена свадба* је конципирана на основу стационираног, учесничког посматрања, разговора, као и на основу разматрања свих других расположивих извора података, и обухвата последњу деценију двадесетог века. Друштвене процесе који налазе свој израз у симболичком језику свадбеног ритуала наставила сам да пратим и даље.

Традицијска свадба, реконструисана истраживањем, веома се разликује од тога како је виде актери савремених свадби. Они прошлост интерпретирају са становишта савременог тренутка, конфликтног и вишезначног, па је заогрђу у улепшано рухо и веома селективно користе њен симболички потенцијал. Одређени ритуални поступци, обавезни на савременим свадбама, функционишу као експресија „правог“ традиционалног, мада су се у прошлости сасвим спорадично јављали, или их уопште није ни било. Упоредо с тим, постоји и тежња да се одређене ритуалне радње изоставе, иако су општепознате. Као појам, *традиција* конотира прошлост, али не остаје тамо као заувек окамењена и непроменљива категорија, већ се са становишта савременог тренутка тумачи на одређени начин, оживљавају се или редукују неки њени аспекти, она се модификује, реструктурира, па и измишља. Тежња за успостављањем контакта са идеализованом прошлошћу и решавање болних проблема идентитета представља, у ствари, потрагу за мапом и локацијом у времену хаоса.

Свадба деведесетих: преклапање етничког и других облика колективног идентитета

У Србији се крајем осамдесетих година двадесетог века стварају услови у којима етничка идентификација постаје релевантнија од свих других категорија припадности. Свадба је, по својој форми и садржају (приватни ритуал на јавној сцени, веома разуђен и разрађен, дуго се планира и припрема), изузетно погодна да се доведе у везу са традицијом и да се, посредством ње, артикулише и афирмише етницитет.⁷

⁶ Значења придева *традицијски* и *традиционалан* нису прецизно разграничена и унутар етнологије/антропологије обично се користе као синоними. Дистинкцију придева *традицијски* и *традиционалан* установила је др Стана Ристић, научни саветник Института за српски језик САНУ, од које сам добила следеће објашњење. *Традицијски* је односни или присвојни придев („који се односи на традицију, који припада традицији“). Он казује припадање у најширем смислу. *Традиционалан* је описни или квалификативни придев („који се одликује традицијом, који је у духу традиције“). Он казује особину.

⁷ На свадби-спектаклу Цеце и Жељка Ражнатовића Аркана, 19. фебруара 1995. године, костимирањем се инсистирало на старој српској традицији, првенствено на православљу и ратничкој прошлости. Младожења је, обучен у стилизовану црногорску ношњу, гађао јабуку у Житорађи, родном месту младе. Потом се пресвукао у униформу српског официра из Првог светског рата, допуњену огромним крстом на грудима, на коме су се заклињали његови „тигрови“, и тако опремљен венчао се у цркви Св. арханђела Гаврила у Београду.

Етнички идентитет је само компонента ширег и обухватнијег појма *идентитета*, који осим етничке подразумева и низ других идентификација – локалну, регионалну, верску, класну, родну и др. Све ове идентификације нису одвојене, већ се међусобно прожимају и преклапају, а сразмера и интензитет су им ситуационо контингентни.⁸ Иако је етничка само једна у низу идентификација, од свих колективних идентификација она је најважнија, будући да у многим сферама захвата живот појединаца и заједница.⁹ Етничитет се друштвено (ре)конструише, али је одређен примордијалним атрибутима (порекло, сродство) и као такав има значајну афективну вредност за велики број својих носилаца.

Контрадикције које су обележиле деведесете године, општу конфузију односа и ставова, потрагу за идентитетом, потребу да се он успостави и истакне – све то изражава савремена свадба. Међутим, који од поступака на свадби проблематизује етнички идентитет, а када је реч о верском, локалном, родном или неком другом, тешко је прецизирати, јер између њих не постоје оштре границе, већ су у питању фине нијансе прелаза. Често се и једним истим поступком покрећу и изражавају различити облици и нивои идентитета. Ипак, покушаћу најпре да укажем на оне поступке којима се непосредно обрађује етнички идентитет, а потом – локални и родни.

Причајући о свадбама, моји саговорници су износили своја размишљања о томе да би требало поштовати традицију како бисмо знали „ко смо“, да је за Србе погубно што се стари обичаји заборављају и сл. Схватање нације као природне, органске категорије – преовлађујући је став међу мушкарцима. Они су се, неупоредиво више од жена, у разговорима о свадби бавили националним идентитетом. Поред оваквих и сличних објашњења, као најилустративнији показатељи заокупљености националним/етничким идентитетом издвајају се песме са националном проблематиком, као и нагло повећан број венчања у цркви. Премда етнички и верски идентитет могу да буду сасвим одвојене категорије, православље је третирано као суштинска одлика идентитета српског народа, и то како у јавном дискурсу доминантном у овом периоду, тако и у објашњењима саговорника на терену. Број венчаних у цркви нагло расте од 1990. године, достиже врхунац 1993, а онда лагано

Опширније: Мирослава Лукић-Крстановић, *Продукција свадбене светковине у Београду (од ритуала до спектакла)*, Животни циклус / Жизненият циклъл, Етнографски институт с музей, Софија 2000, 215–216. Није случајно то што је управо свадба изабрана да се демонстрирају патриотизам, ратништво, вера и поштовање старих српских и црногорских обичаја. Младожења, међутим, није испоштовао основне норме понашања српске традицијске свадбе – да буде скроман и повучен, као случајно присутан, како његово држање описује старија етнолошка литература.

⁸ Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet, XX vek*, Beograd 1998, 15, 269.

⁹ Исто.

опада, да би се 1999. и 2000. опет повећао.¹⁰ Веома је уочљиво да се учесници, и то старији, током свадбе много пута крсте – када се пријатељи поздрављају, када дочекују кума и старог свата, када ломе погаче, када их млада дарује и сл. За венчање у цркви више су заинтересовани млади, и то је одлука коју они самостално доносе. Испитаници, углавном мушкарци, своје мотиве за венчање у цркви објашњавају националном припадношћу. У објашњењима се јасно уочава стопљеност етничке и религијске идентификације.

У периоду од 1990. до 1993. године, на свадбама су нарочито заступљене песме о херојској прошлости. Када домаћини иду у сусрет куму и старом свату, неизоставно се пева песма која почиње стихом „Ко то каже, ко то лаже, Србија је мала“. У младожењиној кући, ујутру, певају се песме с љубавним и породичним мотивима, а национални мотиви су доминантни када се дочекују кум и стари сват. У периоду кризе и изразите осетљивости и пријемчивости на националне теме и симболе, кум и стари сват конотирају корене и њихово поштовање, као и снагу и величину породице. Уз то, кум и стари сват су мушкарци, са собом доводе своје госте, а с домаћинима (на челу су свекар, младожења и *младожењски момак*, пратилац и помоћник младожење) сусрећу се тако што у поворкама иду једни ка другима, са флашама ракије у подигнутим рукама; оваква слика указује на то да у сусрету има ратничких елемената. Блок песама са националном тематиком био је неизоставан и током весеља у ресторану. Песма „Тамо далеко“ певана је и по неколико пута. Како је присутност ових песама (као и ратничке реторике коју су оне пратиле) у медијима била све мања, тако је опадао и њихов број у ритуалу. У периоду од 1990. до 1993/94. године актуализује се проблем националног идентитета на глобалном плану, што ритуал, попут осетљивог инструмента, региструје и изражава. Од 1995. године, са променама у државној политици и са стишавањем ратног вихора на простору бивше Југославије, долази до постепеног повлачења и сплашњавања елемената којима се експлицитно изражава етнички идентитет.

У раздобљу интензивних друштвених промена и превирања, од 1990. до 1999. године, јасно се могу пратити „реакције“ ритуала, који у великој мери коинцидира с променама на глобалном плану. На почетку истраживаног периода, у ритуал улазе елементи са ознаком традиције, али се однос према њима мења и помера током времена. Неки оживљени симболи традиције, међутим, остају у ритуалу с подједнаком заступљеношћу. Фута, врста ручно ткane сукње, симбол традиције повезан са улогом свекрве, улази у ритуал на почетку испитиваног периода и остаје у њему као његов саставни део, играјући значајну улогу у зони преклапања етничког, локалног и родног идентитета. Фута изражава идентитет свекрве – мајке сина, ратника, будући да је једино у тој улози признаје доминантни етнонационалистички дискурс.

¹⁰ Године 1986. у цркви Света Тројица у Врању било је свега три венчања или 0,68%, да би 1993. у цркви било 130 венчања или 31,55% у односу на број грађанских венчања. В. табелу у: С. Златановић, *Свадба – прича о идентитету...*, 125.

Фута се, уместо шалвара које експлицитно конотирају „пусто турско“, препоручује и фолклорним друштвима (наслови у локалним новинама: „Наш фолклор на муслимански начин: српско коло у шалварима“, „Фатише коло нерадовачке девојке“¹¹ у шалварима уместо у футама“).¹² Фута фигурира и као етничко и као локално идентитетско обележје.¹³ Сама реч је, међутим, арапског порекла,¹⁴ а у српски језик је ушла посредством турског. Објашњавајући мотиве да на свадби буду обучене у футу, жене су се изражено везивале за локалну традицију, као и за улогу мајке која је родила и дочекала да ожени сина. Овакав став има чврсту културну подлогу и утемељење (у српској патријархалној породици жена је посредством мушког детета градила своју позицију), па у периоду кризе и опште ретрадиционализације то избија на површину.

На почетку истраживаног периода, јак акценат ритуала је на етничком идентитету, да би, временом, локални идентитет – према речима информатора: „оно по чему смо ми Врањанци познати“ – добио примат. Национална идентификација, како објашњава Хобсбаум, увек је комбинована са идентификацијама друге врсте, па и онда када делује да је супериорнија од њих, а може да се мења и у веома кратком периоду.¹⁵

Деведесетих година прошлог века у Врању се тежи, у складу са националистичком естетиком хомогених и јасних категорија и граница, брисању оријенталних утицаја, а самим тим – и дела сопственог идентитета. Оријентални елементи наслеђа се, с једне стране, третирају као нешто што Врању даје специфичан колорит и препознатљивост на симболичкој мапи Србије, па се самим тим високо вреднују и стално изнова (ре)продукују. У исти мах, настоји се да се они – као нешто што није „наше“ – одстрани, али је етничко чишћење културе и језика неупоредиво теже од таквог чишћења територија.¹⁶ Врање је град који има богате слојеве стварности, али се слика о њему изнутра, а добрим делом и споља, везује готово искључиво за

¹¹ Нерадовац је село у непосредној околини Врања.

¹² Главни женски ликови у књижевном делима Боре Станковића носе шалваре. На исти начин се приказују и у позоришним и филмским адаптацијама. Многи извори, писани и ликовни, сведоче о томе да је чак и после ослобођења Врања од турске власти, 1878. године, женска ношња била турска. Традиција се, међутим, селективно интерпретира, односно извлаче се само они елементи који су у складу са програмом хомогенизације идентитета.

¹³ О употреби фута у свадбеном ритуалу в. С. Златановић, *Свадба – прича о идентитету...*

¹⁴ *Фута*, ф. (ар.) прегача, кецеља, застирач. Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1989, 286 (šesto izdanje).

¹⁵ Erik Hobsbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780: program, mit, stvarnost*, Filip Višnjić, Beograd 1996, 18.

¹⁶ Ranko Bugarski, *Jezik od mira do rata*, Sabrana dela knj. 11, Čigoja štampa i Biblioteka XX vek, Beograd 1997 (treće izdanje), 100.

оријентално осенчене симболе и мотиве, произашле из књижевног дела Боре Станковића, чија се значења даље умножавају.¹⁷

Значајно место у конструкцији локалног идентитета заузимају и старе градске песме, као и оне које као такве фигурирају. Омиљене су песме „Стојанке, бела Врањанке“, „Шано, душо“ и „Бело Ленче“, које је Бора Станковић познавао и унео у своја дела. Чињеница да је песме „Стојанке, бела Врањанке“¹⁸ и „Шано, душо“¹⁹ написао Драгутин Илић, брат песника Војислава Илића, који је у Врању службовао годину дана (1881–1882), а компоновао Јосиф Маринковић, није шире позната. Информатори сматрају да су то старе, „аутентичне“, „изворне“ врањске песме.²⁰ Обе песме певају се у измењеном и скраћеном облику. Све поменуте песме су и уметнички обрађене и заступљене у медијима. Оне песме (како старе градске, тако и орске и обредне) које немају уметничку обраду или су у медијима мање присутне, готово су непознате. Међу најомиљенијим свадбеним песмама су „Мито, бекријо“ и песма која почиње стихом „Волела ме једна Врањанка“, обе новокомпоноване, али тематски везане за Врање.

Током целог периода обухваћеног истраживањем, на свадбама се неизоставно певало „Гајтано, моме“, народна песма која има и своју уметничку обраду. На свадбама се, међутим, пева само први део ове песме, из којег сазнајемо да се младић обраћа девојци Гајтани изражавајући своју чежњу. Други део песме, који се изоставља, почиње девојчиним одговором којим се експлицира да је младић Турчин, а она Српкиња, као и то да су они заљубљени пар: *Турчине, аго, млади спаијо, / на горњи пазар сам се шетала. / Чудно сам чудо, аго, гледала: / куде се силни Турци писујев, / у турску војску, аго, да идев. / Гајтане, моме, мори Гајтане, / да л' мене младог, мори, писаши, / да л' мене младог, лудо, писаши? / Најнапред тебе, аго, писаши, / у турску војску, лудо, да идеш, / алени барјак, аго, да носиш!*²¹ Културни пуризам, када је реч о утицајима других и о њиховом присуству, рефлектује се са политичке и медијске сфере на ритуал обичних људи. Песма „Гајтано, моме“ пева се у скраћеној и „очишћеној“ верзији. Бројне друге песме, које

¹⁷ О улози коју књижевно дело Боре Станковића игра у причи коју Врањанци причају о себи самима в. С. Златановић, *Свадба – прича о идентитету...*, 144–151.

¹⁸ Песма се зове „Под пенцери-те“. Драгутин Ј. Илић, *Под пенцери-те*, Отаџбина: књижевност, наука, друштвени живот, књ. 9, свеска 33, 34, 35 и 36, Београд 1882; *Песме Драгутина Ј. Илића*, Београд 1884, 71–72.

¹⁹ Песма се зове „Ој, леле, леле!“ *Песме Драгутина Ј. Илића*, Београд 1884, 72–74.

²⁰ Како пише М. Малешевић, на простору сталног мешања и прожимања бива спорна свака аутентичност. Мирослава Малешевић, *Традиција у транзицији: у потрази за „joш старијим и лепшим“ идентитетом*, Етнологија и антропологија: стање и перспективе, Зборник Етнографског института САНУ 21, Београд 2005, 228.

²¹ Момчило Златановић, *Народне песме и басме јужне Србије*, Српски етнографски зборник САНУ XCVIII, Српске народне умотворине, књ. 6, Београд 1994, песма бр. 396.

опевају љубав младих различитих вера (хришћанске и муслиманске), остале су само у књигама.²²

Веза етничког и других облика идентитета од 1999. године

Тренд „повратка“ традицији у Србији почетком деведесетих, хомогенизација идентитета, говор мржње, захватају и Врање (како се из изложеног и види), али као ехо далеких догађања. Од 1999. године, НАТО бомбардовања и увођења међународног протектората на Косову, чији лиминални статус постепено прелази у завршну фазу, тема етнонационалног у Врању постаје горућа и свеprisутна: у свакодневној конверзацији, графитима, плановима за будућност... Објективне околности (близина Косова, велики број расељених лица са Косова у Врању, Бујановац на удаљености од двадесет километара – са већинским албанским становништвом, где грађани Врања нерадо одлазе, општа социјална несигурност...) погодују томе да етнонационалистички образац постане доминантан, а етнички идентитет – релевантнији од других облика припадности.²³ О Албанцима се у граду говори са осећањем угрожености, док локалне новине пишу о *албанофобији*, паници изазваној гласинама да Албанци у Врању увелико купују куће и станове.²⁴ Како су ми саговорници у Врању објашњавали, нико не намерава да ратује, већ сви настоје да се „обезбеде“ куповином станова у Нишу или Београду. У Србији је и иначе тренд да се новац добијен од акција у процесу приватизације улаже у некретнине; у Врању се готово искључиво поступа на тај начин.

Како се оваква (локална) ситуација, уклопљена у шири политички контекст (демократске промене из 2001. године, европске интеграције итд.), рефлектује на свадбу?

Етнонационализам је у порасту од 1999. године, али песме с националном тематиком, обавезне на свадбама деведесетих, сада сасвим изостају. Оне би исувише непријатно подсећале на период (изгубљених) ратова, фрустрација и губитака. Венчање у цркви постаје, међутим, саставни, структурални део свадбене церемоније. Број венчања у цркви знатно се повећава у односу на претходну деценију. Своје мотиве за венчање у цркви, у периоду деведесетих, саговорници су, посебно мушкарци, углавном објашњавали позивајући се на националну припадност („зато што сам Србин“), док су жене у том чину налазиле романтику и гламур. Сада је у одговорима евидентан помак: младенци говоре да су верници и показују

---

²² В. циклус оваквих песама у: М. Златановић, *н. д.*, од броја 387 до 412, као и у другим радовима истог аутора.

²³ Опширније: Сања Златановић, *Пут до Токија: етнонационализам у Врању од 1999. године*, Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду, Зборник Етнографског института САНУ 22, Београд 2006, 357–370.

²⁴ Зоран С. Николић, *Албанофобија: пошто Врање*, Врањске бр. 251, 23. мај 2002, 13–14.

познавање православног канона. У претходном периоду су млади самостално доносили одлуку да ли ће се венчати и у цркви или не; сада постоји (изречен и неизречен) притисак средине уколико они испоље колебљивост. Наизглед, чини се искорак из примарно етничког, експлицира се вера, али и жеља да се буде подобан („сви се сад венчају у цркви“). Црквено венчање, крштење детета и прослављање крсне славе постали су знак припадности колективу, знак неодступања, подобности. Разматрајући разлоге због којих је православље у постсоцијалистичком периоду произведено у еквивалент нације, Мирослава Малешевић пише да је све око нас „слика једног свеобухватног претварања целог друштва у православно друштво“, те да се целокупни идентитет нације своди на само једну димензију – верску.²⁵ Православни идентитет може за обичне људе да представља и привлачан огртач који се навлачи преко неразрешених личних конфликта, нарцизма и/или понашања које је у супротности са хришћанским вредностима (гордост, бескрупулозни каријеризам).

Употреба футе као симбола традиције у свадбеном ритуалу остаје с подједнаком заступљеношћу као и у претходном периоду, проблематизујући – пре свега – подручје родних односа. Употребу футе илустроваћу једним примером. На једној свадби у Врању 2006. године, свекрва је своје *свекрвино коло* одиграла одевена у футу, али на инсистирање мужа. Она је играла испољавајући, при томе, велику нелагодност и одмах по завршетку кола утрчала је у кућу да би се пресвукла. Свекар ми је том приликом објаснио да је његова покојна мајка поклонила футу његовој жени када је ова родила сина, са жељом да снаха футу обуче на дан када постаје свекрва. По његовом мишљењу, та фута се генерацијама преносила са свекрве на снаху, његова мајка је у тој фути одиграла своје коло онда када је њега женила, те он никако не би дозволио да они сада прекину тај низ.²⁶ Када његова снаха буде родила сина, објашњавао ми је даље, биће следећа која ту футу наслеђује. Један од гостију, високообразован млад човек, прокоментарисао је касније да би волео да његова породица има футу која се преноси с генерације на генерацију, да је та фута „породични аманет“ и чини „као да дух предака учествује у тој свадби“.

Од локалног до глокалног

Појам који може допринети разумевању врањске свадбе на почетку новог века и новог миленијума јесте *глокализација* – креативно спајање глобалних и локалних феномена. Појам *глокализација* обједињује полове

²⁵ Мирослава Малешевић, *Православље као срж 'националног бића' посткомунистичке Србије*, Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду, Зборник Етнографског института САНУ 22, Београд 2006, 116, 118.

²⁶ О статусу свекрве у врањској традицијској свадби и о фути као делу костима, опширније: С. Златановић, *Свадба – прича о идентитету...*, 63–68.

опозиције глобално/локално.²⁷ У кључу глокализације, врањска свадба се може посматрати као локални одраз глобалних утицаја и кретања.

У периоду деведесетих година двадесетог века елементи гламура и романтике груписали су се превасходно око младе, док су у другим аспектима ритуала служили само као декор. Сада се свадбена церемонија организује по угледу на гламурозна венчања богатих и славних, виђена у серијама и илустрованим ревијама. Учесници свадбе, нарочито главни протагонисти, понашају се као да играју у представи коју је неко други режирао. Одевање је костимирано, младина сатенска венчаница са обручима, „шлепом“, пластичним бисерима и другим сличним украсима, синтетичком чипком и рукавицама, с којима чини целину, изнајмљује се у специјализованим продавницама. Цена венчанице зависи од тога да ли се облачи први пут или је већ неколико пута ношена. У специјализованим продавницама купују се или изнајмљују и други пригодни реквизити (тракама и машнама обмотано сито, са којим ће свекрва одиграти своје коло, папирни и пластични цветови за ревере сватова, машне и шљаштећи папири за увијање дарова и украшавање капије и врата куће...). Торте и погаче²⁸ припремају посебно обучени и опремљени професионалци. Главна свадбена, тзв. *Младина торта* је на више спратова, гламурозног изгледа, а направљена је од маргарина и шлага, са додатим вештачким бојама и аромама. Служи се на гламурозно осмишљен начин, уз шампањак, пригушено светло, упаљене бакље... Власници ресторана утркују се у понуди инстант гламура: сале су богато декорисане балонима, тракама и/или цвећем, храна се може служити на специфичне начине, тачан је распоред званица за столовима, нуде се посебне просторије за поклоне, за малу децу, за предак младенаца... Све је подређено снимању камером, бљеште блицези фотоапарата, свекрва се пресвлачи више пута... Певач у ресторану најављује део свадбе када свако, по жељи, може да се слика с младенцима, а они у то време (а заправо и целог дана) стоје и позирају. У изнајмљеној опреми и вештачки дочараном, замишљеном гламуру, протагонисти „играју“ свој приватни ритуал на јавној сцени. Публику не чине само учесници свадбе, рођаци и пријатељи, већ и сви они који ће месецима и годинама касније гледати фотографије и видео снимке свадбе, догађаја од којег и за који се живи. Атмосфера и атрибути карактеристични за свадбе-спектакле нове елите деведесетих²⁹ примењују се сада, у симулираном виду, и на свадбама обичних људи. Сурогат гламура на свадбама у Србији показује (а, у ствари, и представља) и емисија „48 сати свадба“ која прати све припреме, куповине и

²⁷ Термин *глокализација* предложио је Роланд Робертсон. Објашњење овог термина даје Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and nationalism*, Pluto Press, London 2002, 167 (second edition). В. и зборник текстова *Glokalni svet: osam ogleda o globalizaciji*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd 2003; Vladimir Vuletić, *Rivalski pristupi u izučavanju globalizacije* (<http://www.bos.org.yu>).

²⁸ Погаче имају важну обредну функцију на врањској свадби, в. С. Златановић, *Свадба – прича о идентитету...*

²⁹ О свадбеним спектаклима у Београду в. М. Лукић–Крстановић, *н. д.*, 211–222.

свадебно весеље одабраних парова из различитих крајева Србије, а емитује се већ неколико година на Првом програму ТВ Београд, у ударном термину. У Србији постоје специјализовани часописи који се баве организацијом венчања, рекламама салона венчаница, дају „стилске“ препоруке и сл. Прижељкивани животни стил, који се импровизује на свадбама у контексту суморне транзиционе реалности, показује да идентитети постају (искључиво?) потрошачки.³⁰

Свадба, најважнији и садржински најбогатији ритуал животног циклуса у култури Срба, представља увеличавајуће огледало дубоких културних процеса и потреса. Она показује како се убрзано кретање „велике историје“ одражава на живот обичних људи, са реалистичношћу и конкретношћу с којом у антропологији „мале чињенице говоре о великим темама“.³¹

---

³⁰ О гламурозним венчањима гастарбајтера у североисточној Србији в. Драгана Антонијевић, „Сватовац“ и гламурозна венчања – свадбени феномени у североисточној Србији, *Жизненият цикл/Животни циклус*, Етнографски институт с музеј БАН, София 2000, 251–264.

³¹ К. Gerc, *н. д.* (1), 37.

Sanja Zlatanović

Wedding and Identity Construction

This report aims to summarize results obtained so far in the research that dealt with the problem of an identity construction in the period of tradition revival in 1990's, on the example of wedding in the city of Vranje, in southern Serbia. In addition, the report will serve as postscriptum: an addendum to the already published results and a discussion on identity expressed in the symbolic language of the wedding ritual in the beginning of the new century.

Key words:

wedding, identity,
ethnic identity, local
identity, tradition
revival,
globalization, Vranje

A wedding, so, appears to be the most important, the most elaborated and in contextual way, the richest ritual of a life cycle. It expresses social reality: economic, kinship and gender relations, religious beliefs, and could be designated as a paradigm event in the Serbian culture. Considering all these features and the importance of a wedding ritual, it was expected that all the changes at the global level of a given society (including the revival of the tradition and identity fluctuations) beginning in the 1980's, will be reflected also at the ritual, which then, takes new shapes. The societal changes are clearly evident in the ritual, since it represents an instrument of a special sensitivity and expression.

In the first part of the paper, I analyze the relationship between ethnic and other identities of a collective identity (religious, local, gender) on the example of Vranje's wedding ceremony in the last decade of the 20th century. The second part of the paper contains an analysis of the same problem, but within the period from 1999, NATO bombing and introduction of international peace forces protectorate in Kosovo.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(497.11)(082)
316.7(497.11)(082)

КУЛТУРА у трансформацији / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић ; [превод Јелена Чворовић]. - Београд : Етнографски институт САНУ, 2007 (Београд : Академска издања). - 235 стр. ; 24 см. - (Зборник / Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 23)

На спор. насл. стр.: Culture in Transformation. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - "Радови у овом Зборнику резултат су рада на пројектима: Савремена сеоска и градска култура - путеви трансформације, Традиционална култура Срба - системи представа, обреда и социјалних институција, Србија између традиционализма и модернизације - етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса, Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији и Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори" --> полеђина насл. листа. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад.

ISBN 978-86-7587-042-5

1. Радојичић Драгана

а) Етнологија – Србија – Зборници

б) Културна антропологија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 141819148